REVIEW OF RESEARCH
ISSN: 2249-894X
IMPACT FACTOR : 5.7631(UIF)
VOLUME - 11 | ISSUE - 1 | OCTOBER - 2021

ऋषी मार्कंडेय महामुनीचा चिकित्सक अभ्यास

अशोक यक्कलदेवी
पीएच. डी, अे. आर. बुर्ला महिला वरिष्ठ महाविद्यालय,सोलापूर.

सारांश—

भारतीय उपखंडात वास्तव्य करणाऱ्या प्रचंड वैविध्यपूर्ण लोकसंख्येमध्ये एक राष्ट्र ही संकल्पना जागतिक संस्कृतींमध्ये अद्वितीय आहे. राष्ट्रवादाची ही भावना वेदांइतकीच जुनी आहे आणि ती काही प्राचीन संत आणि संतांनी रुजवली आणि वाढवली. त्यापैकी अग्रगण्य म्हणजे ऋषी मार्कंडेय, ज्यांचा ठसा केवळ संपूर्ण भारतीय भूभागावरच आढळत नाही, तर इंडोनेशिया आणि बालीपर्यंत सर्व मार्गांनी प्रवास केला आहे. मार्कंडेय द्रष्ट्यांमध्ये देखील अद्वितीय आहे कारण वैष्णव, शैव, देवी पंथ आणि तपस्वी आदेश या सर्व मुख्य प्रवाहातील भारतीय धार्मिक परंपरांमध्ये त्यांचा आदर केला जातो. हिमालयात त्यांचा जन्म झाल्यापासून, भारताच्या द्वीपकल्पातील पश्चिम घाटातील घनदाट जंगलात, नर्मदा आणि गंगेच्या काठावरील आश्रमांपर्यंत आणि जगन्नाथ पुरीच्या पूर्व किनार्यापर्यंतच्या त्यांच्या कठोर तपश्चर्येपर्यंत, भारतीय उपखंड विखुरलेला आहे. महान ऋषींच्या नावावर असलेल्या साइट्स. वर्तमान पत्रात यापैकी काही स्थळांची यादी करण्याचा प्रयत्न केला आहे आणि त्यासोबतची भौगोलिक वैशिष्ट्ये ऋषींच्या अफाट सिद्धींवर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न करत आहेत, ज्यामध्ये भूविज्ञान, जलविज्ञान, तत्त्वज्ञान, हर्बल औषध, संगीत, पवित्र जप, देवी यांसारख्या वैविध्यपूर्ण क्षेत्रांचा समावेश आहे. पूजा, ज्योतिष आणि फलोत्पादन.

मुख्यशब्दः एक राष्ट्र, जागतिक सभ्यता, राष्ट्रवाद, भारतीय धार्मिक परंपरा, पश्चिम घाट.

प्रस्तावना —

पूर्वीच्या सर्व ऋषींपैकी मार्कंडेय ऋषी हे एकमेव ऋषी म्हणून ओळखले जातात ज्याचे नाव त्यांच्या नावावर आहे. तो त्याच्या जीवनकथेसाठी देखील अद्वितीय आहे, ज्यामध्ये वयाच्या सोळाव्या वर्षी दुर्दैवी मृत्यू झाल्यापासून, त्याच्या कठोर तपश्चर्येमुळे त्याला अमरत्व प्राप्त झाले. मार्कंडेयने अशाप्रकारे मृत्यूच्या दूतांच्या चुकीच्या झटक्याकडे लक्ष वेधून घेतले आणि आम्हाला त्यांच्या कार्यपद्धती आणि पद्धतींचा विचार आणि उलगडा करण्यास सोडले. विविध धर्मग्रंथांमध्ये दिलेल्या सात चिरंजीवांपैकी तो एक आहे (१). इतर आहेतः अश्वत्थामा, हनुमान, कृपाचार्य, वेद व्यास, परशुराम आणि विभीषण.

जन्मस्थान

मार्कंडेयचे जन्मस्थान हिमाचल प्रदेशातील बिलासपूर जिल्ह्यातील मार्कंड माकरी गावात आहे. (बिलासपूर ही व्यास—पुरची विकृत आवृत्ती आहे, ज्याचे नाव ऋषी वेद व्यासांच्या नावावर आहे.) हे गाव मार्कंडेयचे वडील ऋषी मृकांडू यांचे निवासस्थान असावे असे मानले जाते. हे बिलासपूर शहरापासून रस्त्याने सुमारे 20 किमी अंतरावर आहे, परंतु सुमारे 5 किमी आहे. मार्कंडाला बिलासपूरपासून वेगळे करणार्या डोंगरावरून वर आणि खाली

ट्रेक करून. बिलासपूर येथे, सतलज नदीच्या उताराच्या काठावर, व्यास गुहा (गुफा) स्थित आहे जी पुराण आणि महाभारताचे लेखक मुनी वेद व्यास यांचे ध्यानस्थान असल्याचे मानले जाते.

खरे तर मार्कंडेय हे महामुनी वेद व्यासांचे शिष्य होते. लोककथेनुसार, बिलासपूर येथील व्यास गुहा डोंगरातून उजवीकडे आणि ओलांडून मार्कंड माकरीपर्यंत जाते, हे अंतर सुमारे 4–5 किमी असेल. मार्कंडा येथे व्यास गुफा म्हणून चिन्हांकित एक गुहा आहे, जी बोगद्याचे दुसरे टोक आहे. दरीमध्ये असलेल्या मार्कंड मकरीचे मोठे वैशिष्ट्य म्हणजे आजूबाजूला विपुल प्रमाणात असलेले पाण्याचे स्त्रोत किंवा झरे. हे झरे त्वचेच्या विकारांवर उपचार करणारे आहेत असे म्हटले जाते आणि नवविवाहित विवाहिते येथे पवित्र वसंत ऋतूमध्ये स्नान करण्यासाठी येतात. या मंदिरातील मार्कंडेय ऋषींची मूर्ती स्वच्छ मुंडण केलेल्या तरुणाची आहे, कारण ऋषींना पौगंडावस्थेत अमरत्व प्राप्त झाले होते आणि त्यामुळे ते कधीही मोठे झाले नाहीत. स्प्रिंग्सच्या जागेवर वडाच्या झाडांचा मुकुट आहे आणि गुहेचे प्रवेशद्वार देखील वडाच्या अगदी खाली स्थित आहे.

ऋषी मार्कंडेय यांच्या आसपासच्या परिसरात एकूण पाच ठिकाणे आहेत.

- बटी कृष्ण
- इंद्र धौन किंवा इंद्र–दमन
- महोदधी,
- रोहिणी
- मार्कंडा.

आकृती–1: हिमाचल प्रदेशच्या बिलासपूर जिल्ह्यातील मार्कंड माकरी, ऋषी मार्कंडा यांचे जन्मस्थान दर्शविणारा नकाशा. (स्थान लाल पॉइंटरने चिन्हांकित केले आहे). नाहान जवळील अंजीरच्या झाडाचे स्थान नकाशाच्या उजव्या तळाशी कोपर्यात देखील दर्शविले आहे. या अवाढव्य अंजीर (पाखर) झाडाच्या मुळापासून मार्कंडा नदी उगम पावते.

या सर्व स्पॉट्समध्ये पाण्याचे स्त्रोत आहेत ज्यातून पाणी प्रवाही होण्यापूर्वी तलावांमध्ये (कुंडांमध्ये) जमा होते. बाटी कृष्णामध्ये पाण्याचा सर्वाधिक विसर्ग होतो आणि कुंड पिंपळाच्या झाडाच्या पायथ्याशी आहे. काही दशकांपूर्वी, पाणी बाहेर पडण्याचे प्रमाण खूप जास्त होते असे म्हटले जाते. उप–भूभागीय ताजे पाणी येथून जवळून आसपासच्या शहरांमध्ये बाहेर टाकले जाते.

उत्तर भारतातील संबद्ध साइट्स

एकंदरीत ऋषी मार्कंडेय यांचा पाण्याशी असलेला सहवास अविवादनीय आहे. हे या पेपरमध्ये निःसंशयपणे स्थापित केले जाईल; कारण ऋषी मार्कंडेय यांच्याशी संबंधित सर्व स्थळे विपुल प्रमाणात गोड्या पाण्याचे स्त्रोत

आहेत. त्यामुळे जलविज्ञान आणि भूगर्भशास्त्र या विज्ञानात प्रभुत्व मिळवून ऋषींना अशा ठिकाणी नवीन झरे निर्माण करता आले, जेथे त्यांना असे स्रोत शक्य व व्यवहार्य वाटले हे अत्यंत प्रशंसनीय आहे. हरिद्वार हे उत्तर भारतातील सर्वात महत्त्वाचे धार्मिक केंद्र असल्याने, बहुतेक तपस्वी आणि साधू एक ना एक वेळ येथे भेट देतात. हे विशेषतः कुंभाच्या वेळी होते. या धार्मिक मेळाव्याच्या वेळी ऋषी मृकांडू आणि त्यांचा मुलगा देखील हरिद्वारला गेले असते हे तर्कसंगत वाटते.

बिलासपूर ते हरिद्वार जाण्यासाठी मार्कंडेयने जो मार्ग धरला असेल त्याचा विचार केला तर तो सोलन आणि नाहान मार्गे बाटा खोऱ्यात गेला असेल. तेथून पुढे पोंटा साहिब मार्गे हरिद्वार. या मार्गावरील एका बिंदूवर ऋषींनी प्लक्ष वृक्षाच्या मुळापासून देवी सरस्वती प्रकट व्हावी म्हणून अपार तपस्या केली. हे काला आंब–पोंटा साहिब मार्गाच्या अगदी बाजूला जोगी बानजवळील बोहलीयो गावात आहे. प्लक्ष–प्रसार वाण म्हणूनही ओळखले जाते, या ठिकाणी पाण्याचे अनेक स्त्रोत आहेत, त्यापैकी तीन प्लक्ष झाडांच्या मुळांपासून आहेत. आणि प्राचीन विशाल अंजिराच्या झाडापासून उद्‌भवणारा बारमाही झरा मार्कंडा नदीचा उगम बनतो (सरस्वती मानली जाते)

आकृती– 2: मार्कंडा नदीच्या उगमस्थानाचा बिंदू दर्शवणारा नकाशा, नाहानजवळील पाखर (चित्र) झाडाच्या मुळापासून उगवलेल्या झरेतून.

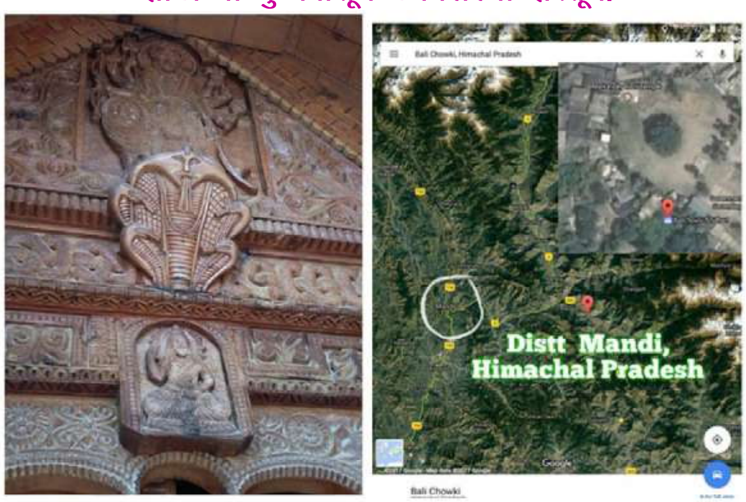

चित्र–3: मार्कंडा मंदिर, बाली चौकीच्या दरवाजावरील लाकडी शिल्प. हे मंदिर HP मंडी जिल्ह्यातील बाली चौकी गावाजवळ डोंगराच्या माथ्यावर आहे. (बाली चौकीला लाल पॉइंटरने चिन्हांकित केले आहे आणि मंडी शहराला पांढऱ्या रंगाने वेढलेले आहे.)

इतर अनेक स्थळे आहेत जिथे ऋषी मार्कंडेय यांना समर्पित प्राचीन मंदिरे अस्तित्वात आहेत. हिमाचल प्रदेशातील मंडी आणि कुलू या जिल्ह्यांमध्ये अशी मंदिरे विपुल आहेत, त्यापैकी अनेक उंच पर्वतांच्या शिखरावर आहेत. बंजार तहसील, उप तहसील बाली चौकी येथे, उदाहरणार्थ, अशी किमान चार मंदिरे आहेत. आणि मुख्य

मंदिरांसोबत, ऋषी देवतांचे कोठी म्हणून ओळखले जाणारे त्यांचे इतर निवासस्थान देखील आहेत. यातील बहुतेक मंदिरे पूर्णपणे लाकडापासून बनलेली आहेत आणि ती अतिशय बारकाईने कोरलेली आहेत. या मंदिरांमध्ये दरवर्षी विशिष्ट दिवशी जत्रा भरतात, जेव्हा स्थानिक लोक ऋषींची पूजा करण्यासाठी उंच डोंगरावर चढतात. शिवरात्रीच्या दिवशी, देवतेची मूर्ती पालखीतून कुलू येथे नेली जाते, जेथे सर्व देवता उत्सवासाठी एकत्र येतात.

यमुनोत्री जवळ मार्कंडा आश्रम

यमुनेच्या हिमालयाच्या उगमाकडे जाताना, हनुमान चटीपासून, नदीच्या डाव्या काठाने ट्रेकिंग करताना, मार्कंडेयचा आश्रम येतो. वाराणसीपासून सुमारे 25 किमी अंतरावर, गोमती आणि गंगा नद्यांच्या संगमावर मार्कंडेय महादेवाचे प्राचीन मंदिर आहे (चित्र 4).

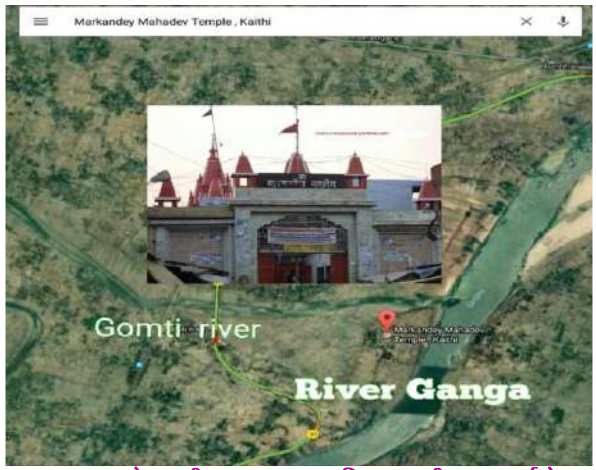

चित्र 4: उत्तर प्रदेशातील बनारस जिल्ह्यातील मार्कंडेय मंदिर

पौराणिक कथा

मार्कंडेय पुराणात, ऋषी जैमिनी ऋषी मार्कंडेय यांच्याकडे महाभारत युद्धाचा तपशील विचारण्यासाठी त्यांच्याकडे आल्यापासून कथेची सुरुवात होते. परंतु ऋषींना संध्याकाळचे यज्ञ होते आणि वेळेच्या कमतरतेमुळे जैमिनीला विंध्य पर्वतावर राहणाऱ्या चार पक्ष्यांकडून तपशील मिळविण्याचा सल्ला दिला. जैमिनी बोलू शकणार्या पक्ष्यांबद्दल जाणून आश्चर्यचकित झाली आणि त्यांनी ऋषी मार्कंडेय यांना पक्ष्यांच्या या विलक्षण क्षमतेमागील रहस्य स्पष्ट करण्यास सांगितले (३).

मार्कंडेय ऋषींनी कथा पुढीलप्रमाणे सांगितली.

हे चार पक्षी पक्षी राजा द्रोणाचे पुत्र आहेत. महाभारताचे महायुद्ध चालू असताना त्यांची माता तारक्षी साडेतीन महिन्यांच्या गरोदरपणात युद्धभूमीवर उडत होती. अचानक अर्जुनाने मारलेला बाण वरच्या दिशेने विचलित झाला आणि ताराक्षीला भोसकून तिचे उदर फुटले. तिने घेतलेली चार अंडी निसटली आणि जमिनीवर आदळली जिथे युद्ध सुरू होते. आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे ती अंडी शाबूत होती आणि त्याच क्षणी भागदत्तच्या सुप्रतीक हत्तीच्या गळ्यातील मोठी घंटा अखंडित झाली आणि अंड्यांच्या वरती उतरली आणि त्यांना चारी बाजूंनी घेरले.

बेलच्या या संरक्षित आच्छादनातच चार अंडी त्यांच्या आजूबाजूला सुरू असलेल्या युद्धाच्या चकमकींपासून ते अखेरीस बाहेर येईपर्यंत वाचली. ऋषी शमिक एके दिवशी तेथून जात असताना त्यांना महाकाय बेलमधून ओरडण्याचा आवाज आला. त्याने आपल्या शिष्यांना घंटा उचलण्याची आज्ञा केली आणि पाहा, असे केल्यावर ते चार पिल्ले जिवंत आणि व्यवस्थित पाहून आश्चर्यचकित झाले. पिलांची पूर्ण वाढ होईपर्यंत ऋषींनी त्यांचे पालनपोषण केले आणि या टप्प्यावर पक्षी ऋषींना म्हणाले, "महाराज, आम्ही उपाशी आणि उपाशी असतानापासून तुम्ही आमची काळजी घेतली आहे. कृपया आम्हाला सांगा की आम्ही तुमची सेवा कशी करू शकतो." पक्षी

आपल्याशी बोलत असल्याचे पाहून शमिक ऋषी चकित झाले आणि त्यांना या असामान्य क्षमतेचे कारण विचारले. पक्ष्यांनी त्यांची कथा अशी सांगितली:

ऋषी सुकृष यांना चार पुत्र होते. एके दिवशी देवराज इंद्र वृद्ध गिधाडाच्या वेषात आश्रमात गेला. एका चांगल्या यजमानाच्या परंपरेत, ऋषींनी विशाल गिधाडाला विचारले की तो कसा सेवा करू शकतो, आणि जे काही मागितले जाईल ते देण्याचे मान्य केले. इंद्र गिधाडाने आपली भूक भागवण्यासाठी काही मानवी मांस मागितले. तपस्वीने आपल्या चार मुलांना बोलावले आणि त्यांना त्यांच्या शरीरातील काही मांस पाहुण्यांसाठी देण्यास सांगितले. चौघांनीही नकार दिला, ज्यावर ऋषी संतापले आणि त्यांनी पुढील जन्मात मांसाहारी पक्षी म्हणून जन्म घेण्याचा शाप दिला. त्यानंतर ऋषींनी स्वतःचा अंतिम संस्कार करून गिधाडाला आपला देह अर्पण केला. इंद्र पुन्हा प्रकट झाला आणि ऋषींचे कौतुक केले. परंतु ऋषींनी त्यांच्या शापावर धीर सोडला नाही आणि त्यानंतर ते चौघे द्रोण पक्ष्याचे पुत्र म्हणून जन्मले.

द्रोणाचा विवाह ताराक्षीशी झाला होता, जो ऋषी दुर्वासाच्या शापामुळे पक्षी म्हणून जन्माला आला होता. असे घडले की एकदा देवर्षि नारद जेव्हा भगवान इंद्राला भेटायला गेले, तेव्हा त्यांनी त्यांची स्वर्गीय अप्सरांशी ओळख करून दिली आणि नृत्य सादर करण्यासाठी कोणाचीही निवड करण्यास सांगितले. नारदांनी सांगितले की तो एकाची निवड करील जो महान मुनी दुर्वासांना त्यांच्या ध्यानापासून विचलित करू शकेल. अप्सरा वपुंनी सहमती दर्शविली आणि ऋषी दुर्वासाचे लक्ष विचलित करण्यात व्यवस्थापित केले, ज्याने तिला पुन्हा पक्षी होण्याचा शाप दिला.

त्यामुळे मार्कंडेय पुराणात पवित्र नर्मदा नदीला दिलेले मोठे महत्त्व आपण पाहू शकतो. खरं तर ऋषींनी पवित्र नदीवर तिचे दुसरे नाव – रेबा वापरून ध्यान केले. हे लक्षात घ्यावे की नर्मदा पश्चिमेकडे वाहते, पश्चिमेकडे वाहणारी सरस्वती सारखीच. पवित्र नर्मदा अमरकंटकजवळ, नर्मदा उद्गम म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या ठिकाणी उगवते, जिथे एक लहान कुंड किंवा टाकी आहे (चित्र 5). या ठिकाणापासून सुमारे एक किलोमीटर अंतरावर मार्कंडेय आश्रम आहे. ओंकारेश्वर येथेही नर्मदेच्या काठावर मार्कंडेय आश्रम आहे.

चित्र–5: डावीकडे – नर्मदा नदीचा उगम, छत्तीसगडमधील अमरकंटकजवळचा झरा. उजवीकडे आहे

मार्कंडेय आश्रम, नर्मदेच्या उगमापासून जवळ आहे

मृत्यूच्या देवावर मार्कंडेयच्या विजयाची कथा विलोभनीय आहे. मार्कंडेय हा मृकंडूचा मुलगा होता जो भृगु ऋषींच्या वंशातला होता. जेव्हा मृकंदू आणि त्यांच्या पत्नीला दीर्घकाळ मुलगा होऊ शकला नाही, तेव्हा त्यांनी भगवान शिवाची प्रार्थना केली की त्यांना पुत्राचे वरदान मिळावे. जेव्हा भगवान शिव प्रकट झाले, तेव्हा त्यांनी जोडप्याला एक पर्याय दिला –––– एकतर एक अत्यंत हुशार आणि समर्पित मुलगा जो फक्त सोळा वर्षांचा असेल किंवा दीर्घायुषी परंतु उदासीन मुलगा. या जोडप्याने पूर्वीची निवड केली, परंतु त्याच्या जन्मानंतर, जसजसे नशिबाचे वय जवळ येत गेले, तसतसे अधिक उदास झाले. मार्कंडेय यांना त्रासाचे कारण विचारले असता, पालकांनी सत्य उघड केले. मार्कंडेयने त्यांना धीर दिला आणि उपाय शोधण्यासाठी विद्वान ऋषींना भेटण्यासाठी पुढे जाण्याची परवानगी घेतली .

त्यानुसार, मार्कंडेय बल्लीवत व्हॅन (कुरुक्षेत्रात, ठाण्यातील ब्रह्मतीर्थ येथे) नावाच्या ठिकाणी गेला जेथे त्याचे आजोबा भृगु यांच्यासह अनेक ऋषी तपश्चर्या करत होते. मार्कंडेयला त्याच्या दुरवस्थेबद्दल माहिती

मिळाल्यावर, आणि यातून मुक्त होण्यासाठी सल्ला मागितल्यावर, महर्षी भृगुने त्या तरुण मुलाला तुंगभद्रा नदीकडे जाण्याची आणि भद्रा–वट नावाच्या झाडाखाली भगवान हरींची प्रार्थना करण्यास सांगितले (२). तरुण द्रष्ट्याने सांगितल्याप्रमाणे केले, आणि भगवान विष्णूची संपूर्ण समर्पणाने प्रार्थना केली, ज्याने त्याचे रक्षण केले आणि जेव्हा त्यांनी मार्कंडेयच्या जवळ जाण्याचा प्रयत्न केला तेव्हा मृत्यूच्या दूतांना दूर नेले. अशा प्रकारे ऋषी मार्कंडेय यांना अमरत्व प्राप्त झाले. हे संपूर्ण वर्णन नृसिंह पुराणात दिलेले आहे. भद्रा नदीच्या तीरावर मार्कंडेयने जिथे प्रार्थना केली ती जागा आज भद्रावती म्हणून ओळखली जाते. भद्रा नदीवर असलेले मंदिर कांद्या मंदिर म्हणून ओळखले जाते (चित्र 6). भद्रा आणि तुंगभद्रा या नद्या मिळून तुंगभद्रा बनते.

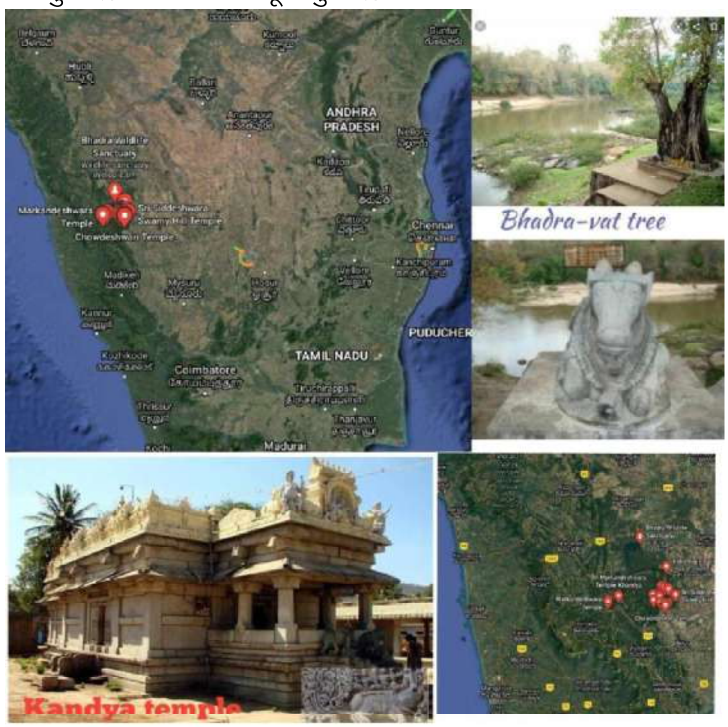

चित्र–6: शिव–मोगाच्या दक्षिणेला घनदाट वृक्षाच्छादित पश्चिम घाटात स्थित कांद्याचे मंदिर. वर उजवीकडे बल्ली–वट, वटवृक्ष आहे ज्याच्या खाली ऋषी मार्कंडेय यांनी भद्रा नदीच्या काठावर ध्यान केले होते.

पेनिन्सुलर इंडियामधील इतर साइट्स

मार्कंडेयाने संपूर्ण भारतवर्षाचा उत्तरेकडून दक्षिणेकडे प्रवास केल्यामुळे, हजारो किलोमीटरच्या दीर्घ प्रवासादरम्यान त्याने विलोभनीयपणे बदलणारे भूदृश्य पाहिले असेल हे उघड आहे. आपल्या कठीण दौऱ्यांमध्ये त्याने अनेक तीर्थक्षेत्रांना आणि द्रष्ट्यांनाही भेट दिली असावी. त्याच्या बुद्धीच्या सामर्थ्याने त्याच्याकडे असलेल्या अफाट ज्ञानाचा या मार्गावरील सर्व लोकांवर प्रभाव पडला असावा. हे कदाचित भारतीय उपखंडाच्या उत्तर–दक्षिण अक्षासह मंदिरे आणि त्यांच्या नावावर असलेल्या आश्रमाच्या पुरातनतेचे स्पष्टीकरण देते. अशा प्रकारे महाराष्ट्र, कर्नाटक आणि तामिळनाडूमध्ये त्यांच्या नावावर असलेली उत्कृष्ट शिल्पे असलेली दगडी मंदिरे आहेत.

वैनगंगेच्या काठावर गडचिरोली येथे भव्य, भव्य आणि सुंदर शिल्पकाम केलेले मंदिर आहे. (छायाचित्रे पहा) या लांब नदीने सपाट मैदाने तयार केली आहेत आणि ती गोदावरीला जाऊन मिळणाऱ्या प्राण–हिता नदीला मिळते. प्राण–हित या नावाचा अर्थ आरोग्य आणि जीवनासाठी फायदेशीर आहे. चामोर्शी येथील मार्कंडेय देवस्थानातील उत्कृष्ट कोरीव शिल्पांमध्ये कामुक कलेच्या काही प्रतिमांचाही समावेश आहे. हे मंदिर एकेकाळी विदर्भाची शान होती आणि विदर्भाची काशी म्हणून ओळखली जात होती.

कर्नाटकातील रायचूरजवळील कल्लूर येथील मार्कंडेश्वर गुढी मंदिर आणि शिलालेख हे अमर ऋषींच्या नावावर असलेले आणखी एक भव्य मंदिर आहे. ग्रॅनाइटचे सुंदर नक्षीकाम केलेले पॉलिश खांब आहेत. हे मंदिर तीन खडकाळ टेकड्यांपैकी एकाच्या पायथ्याशी आहे आणि त्याला किल्ल्यासारखे प्रवेशद्वार आहे. हे ठिकाण तुंगभद्रा नदीपासून फार दूर नाही. मंदिराची रचना शुद्ध खडकाची नाही, कारण वरचा भाग तोफ आणि विटांनी बनलेला आहे. मंदिराच्या आवारात नागाचे शिल्प देखील आहे.

This is the gateway to Markandeshwara Gudi.

तामिळनाडूमध्ये मार्कंडेय नदी, कृष्णगिरी जिल्ह्यातील दक्षिण पेन्नार नदीची उपनदी मार्कंडा नदी आहे. हा एक अतिशय प्राचीन लोकवस्तीचा परिसर आहे आणि तामिळनाडूचा पारंपारिक प्रवेशद्वार बनतो. या जिल्ह्यात प्राचीन दगडी कोरीवकाम आहेत जे इंडस्ट्री व्हॅली सभ्यतेशी वेगळे संबंध दर्शवतात. कोलारचे प्राचीन सुवर्ण खाण ठिकाण नदीच्या अगदी उत्तरेस आहे. या भागात अनेक ऋषींचे इतर अनेक प्राचीन संबंध आहेत, जे सूचित करतात की हे वैदिक काळातील सभ्यतेचे ठिकाण होते. काही उदाहरणे म्हणजे शरभंग ऋषी, सनत कुमस ––– या ऋषींच्या नावावर नाले आहेत. महर्षि मार्कंडेय यांना महामृत्युंजय मंत्राचे समर्थन करण्याचे श्रेय दिले जाते, जरी ऋषी वशिष्ठ हे देखील या वैदिक मंत्राच्या सूत्रीकरणाचा भाग आहेत.

महामृत्युंजय मंत्र

हा अत्यंत गूढ मंत्र मार्कंडेयाला प्रगट झाला होता आणि केवळ त्यालाच श्लोकांतील सूक्ष्म बारकावे पूर्णपणे समजले पाहिजेत. शक्तिशाली मंत्र हा आजार आणि मृत्यूपासून बचाव करण्यासाठी पुरेसा शक्तिशाली मानला जातो आणि मार्कंडेयने निश्चितपणे मृत्यूच्या देवता यमापासून बचाव केला होता. जेव्हा चंद्र देवाला त्याचा सासरा दक्षाने शाप दिला होता, तेव्हा मार्कंडेयने शापाचा प्रभाव कमी करण्यासाठी श्लोकांचा जप करण्यास सुरुवात केली होती. परिणामी, चंद्र नाशातून वाचला परंतु त्याला जगण्यासाठी मेण आणि क्षीण होण्याच्या कालावधीला सामोरे जावे लागले. या अद्भुत मंत्राचा उल्लेख तीन वेदांमध्ये आढळतो––– ऋग्वेळ, यजुर्वेद आणि अथर्ववेद.

जागेश्वर येथील महामृत्युंजय मंदिर ---- खडकापासून बनवलेल्या शंभराहून अधिक प्राचीन मंदिरांच्या संकुलातील हे सर्वात मोठे मंदिर आहे. गाभार्यात मोठे शिवलिंग आहे. जागेश्वर आणि जवळील दांडेश्वर येथील मंदिरामागील कथा ही शिवाच्या फालसच्या विघटनाची आहे, ही एक रक्तरंजित आणि रक्तरंजित घटना आहे जी कदाचित केवळ शक्तिशाली मंत्राच्या वापराने दुरुस्त केली जाऊ शकते, म्हणून मंदिराला या स्थानाचा अभिमान आहे. मंत्र. जागेश्वर (नागेश ज्योतिर्लिंग) येथील मंदिर परिसराचे स्थान हे देवदार वृक्षांचे घनदाट जंगल आहे, जो "दारुक–वन" शब्दाचा उगम आहे.

सिंधू संस्कृतीतील मार्कंडेय

सिंधू–सरस्वतीच्या स्थळांवरून उत्खनन केलेल्या हजारो मोहरांपैकी एक मार्कंडेयची कथा आहे. या शिक्काला M DK 6747 क्रमांक दिलेला आहे आणि मार्कंडेयाला दिलेले शिवाचे वरदान चित्रित केले आहे (५).

पुरी येथील मार्कंडेश्वर मंदिर

ओरिसातील जगन्नाथ पुरी येथे, श्री क्षेत्राच्या अगदी मध्यभागी, अतिशय प्राचीन मार्कंडेश्वर मंदिर स्थित आहे, अनेकांनी असे म्हटले आहे की ऋषींनी स्वतः महान देव, महादेवाच्या उपासनेसाठी बांधले होते. मार्कंडेयाला सर्व मुख्य प्रवाहातील हिंदू संप्रदायांमध्ये पूजले जाते, आणि शैव आणि वैष्णव पंथांमध्ये सुसंवाद निर्माण करण्यासाठी पुरी येथील वैष्णव मंदिरात शिव मंदिराची स्थापना केली.

भगवान जगन्नाथाचे मुख्य मंदिर अष्ट–शंभू नावाच्या आठ मंदिरांनी वेढलेले आहे; मार्कंडेश्वर हे त्यापैकी एक आहे. हे मुख्य देवस्थानापासून सुमारे अर्धा किलोमीटर अंतरावर आहे आणि मोठ्या (चार एकर) मार्कंडेश्वर टाक्याशेजारी आहे. हे कुंड पंचतीर्थांपैकी एक किंवा पाच पवित्र कुंड आहे. आणि इथेच मोठे गूढ आहे––– ही नावे ऋषींचे जन्मस्थान असलेल्या मार्कंडा मकरी येथील पाच जलस्रोतांशी जुळतात. ही पाच स्थळे आहेतः इंद्र ध्युम्न, रोहिणी, महोदधी आणि कृष्ण, मार्कंडा मंदिरासह.

हे किमान सांगणे आश्चर्यकारक आहे की चार नावे समान आहेत, जरी भौगोलिकदृष्ट्या दोन स्थाने दोन हजार मैल अंतरावर आहेत. आणि नावांचा स्थानिक लोकांना फारसा अर्थ नाही. महोदधी म्हणजे महासागर, आणि या नावात प्रार्थना आहेत. धौन म्हणजे पंजाबीमध्ये मान, आणि इंद्राची मान ही एक शक्यता आहे, जरी त्या नावाचा राजा ओरिसामध्ये गेला त्या काळात होता. इंद्र आणि महोदधी हे अतिरिक्त पाण्याशी संबंधित आहेत. मार्कंडा ऋषीप्रमाणे. मार्कंडेयशी जोडलेली सर्व स्थळे बारमाही पाणवठ्याच्या शेजारी आहेत. ते जलविज्ञानात निष्णात होते आणि भूगर्भातील पाण्याचे स्त्रोत अचूकपणे ठरवू शकत होते, सर्व वयोगटातील आणि स्थानांमधील एक अमूल्य कौशल्य.

शिवालिकांमध्ये उगम पावणारी मार्कंडा नदी पावसाळ्यात वाहते तेव्हा सोन्याच्या धुळीचा उगम होतो. तमिळनाडूतील याच नावाची दुसरी नदी कोलार या भारतातील सर्वात मोठ्या सोन्याच्या शेतांजवळही उगम पावते. महामृत्युंजय मंत्रात सोन्याचा (रुक्मी) उल्लेख आहे.) मांडीला बांधणे. हे आरोग्यामध्ये सोन्याचे अपार महत्त्व दर्शवते. महामृत्युंजय मंत्र – सुगंधी पुष्टी वर्धनम् (चांगला वास आरोग्य वाढवतो) च्या शब्दात सुवास देखील चांगले आरोग्याकडे नेणारा आहे. नदीच्या काठावर राहण्याचे आरोग्य फायदे आहेत, कारण हे ओळखले जाते की वाहणारे पाणी उपचारात्मक आहे.

ऋषी मार्कंडेय यांची कथा विचार करायला लावणारी असण्यासोबतच अत्यंत प्रेरणादायी आहे. मार्कंडेयन सारख्या ऋषींना दिलेली अखिल भारतीय उपस्थिती आणि आदर हे भारताच्या राष्ट्राच्या संकल्पनेच्या जन्माच्या मुळाशी आहे. भारतीय उपमहाद्वीप राजकीयदृष्ट्या कधीही विभक्त झाला असला तरीही, राष्ट्रीय चेतनेची संकल्पना 70 वर्षांपूर्वीच्या अंतिम राजकीय पुर्नएकीकरणापर्यंत – काळाच्या अनिश्चिततेत आणि विध्वंसात टिकून राहिली. विविधतेतील एकतेचा हा चमत्कार मार्कंडासारख्या महान ऋषींनी रचलेल्या पायावर सहज सापडतो.